

มิลินทปัญหา

- ตอนที่ ๕ -

■ ปัญหาที่ ๑๐ งามลักษณะศรัทธา

“ ข้าแต่พระนาคนเสน ศรัทธา เป็นลักษณะอย่างไร ? ”

“ มหาราชะ ศรัทธามีความผ่องใส เป็นลักษณะ และ มีการแล่นไป เป็นลักษณะ ขอถวายพระพร ”

ศรัทธามีความผ่องใส

“ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ที่ว่า ศรัทธามีความผ่องใส เป็นลักษณะนั้น เป็นประการใด ? ”

“ มหาราชะ ศรัทธา เมื่อเกิดขึ้นก็ขม นิรวณ ไร่ ทำจิตให้ปราศจากนิรวณ ทำจิตให้ผ่องใสไม่ขุ่นมัว อย่างนี้แหละ เรียกว่า มีความผ่องใส เป็นลักษณะ ขอถวายพระพร ”

“ ขอนิมนต์อุปมาด้วย พระผู้เป็นเจ้า ”

อุปมาพระเจ้าจักรพรรดิ

“ มหาราชะ พระเจ้าจักรพรรดิเสด็จพระราชดำเนินทางไกล พร้อมด้วยจตุรงคเสนาต้องข้ามแม่น้ำน้อยไป น้ำในแม่น้ำน้อยนั้น ย่อมขุ่นไปด้วยข้าง ม้า รถ พลเดินเท้า เมื่อพระเจ้าจักรพรรดิเสด็จข้ามไปแล้ว ได้ตรัสสั่งพวกอำมาตย์ว่า

“ จงนำน้ำดื่มมาเราจะดื่มน้ำ ”

แควมณีสำหรับทำน้ำให้ใส ของพระเจ้าจักรพรรดินั้นมีอยู่ พวกอำมาตย์รับพระราชโองการแล้ว ก็นำแควมณีนั้นไปกดลงในน้ำ พอวางแควมณีนั้นลงในน้ำ สาหร่าย จอก แหนทั้งหลายก็หายไป โคลนตมก็จมลงไป น้ำก็ใสไม่ขุ่นมัว พวกอำมาตย์ก็ดื่มน้ำนั้นไปถวายพระเจ้าจักรพรรดิ กราบทูลว่า

“ เชิญเสวยเถิด พระเจ้าข้า ”

น้ำที่ไม่ขุ่นมัวฉันใด ก็ควรเห็นจิต ฉันนั้น พวกอำมาตย์ ฉันใด ก็ควรเห็นพระโยคาวจรฉันนั้น สาหร่าย จอก แหน โคลนตมฉันใด ก็ควรเห็นกิเลส ฉันนั้น แควมณีอันทำน้ำให้ใสฉันใด ก็ควรเห็นศรัทธา ฉันนั้น

ฉะนั้น พอวางแควมณีอันทำน้ำให้ใสลงในน้ำ สาหร่ายจอกแหนทั้งหลายก็หายไป โคลนตมก็จมลงไป น้ำก็ใสไม่ขุ่นมัว ฉันใด เมื่อศรัทธาเกิดขึ้นก็ขมนิรวณ ไร่ ทำให้จิตผ่องใส ไม่ขุ่นมัวจากความพอใจในรูปสวय เสียงเพราะ กลิ่นหอม รสอร่อย สัมผัสระหว่างเพศ การไม่ขบใจ ฟังชาน วงและสงสัย ฉันนั้น อย่างนี้แหละเรียกว่า ศรัทธามีความผ่องใส เป็นลักษณะ ขอถวายพระพร ”

ศรัทธามีการแล่นไป

“ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ข้อว่า ศรัทธามีการแล่นไป เป็นลักษณะนั้น คืออย่างไร ? ”

“ ขอถวายพระพร พระโยคาวจรเลื่อมใสในปฏิปทาของพระอริยเจ้าแล้ว จิตของพระโยคาวจรเหล่านั้น ก็แล่นไปในโสดาปัตติผลสกิทาคามีผล อนาคามีผล อรหัตผล เป็นลำดับไป แล้วพระโยคาวจรนั้นก็กระทำความเพียรเพื่อให้ถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อให้บรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งธรรม ที่ยังไม่ได้กระทำให้แจ้ง อย่างนี้แหละมหาบพิตร เรียกว่า ศรัทธามีการแล่นไป เป็นลักษณะ ”

“ นิมนต์อุปมาให้แจ้งด้วย ”

อุปมาบุรุษข้ามแม่น้ำ

“ มหาราชะ เมฆใหญ่ตกลงบนภูเขาแล้วก็มีน้ำไหลลงไปสู่ที่ต่ำ ทำซอกเขากระแหงห้วยให้เต็มแล้ว ก็ล้นไหลไปสู่แม่น้ำเขาฝั่งทั้งสองไป เมื่อฝูงคนมาถึงไม่รู้ที่ต้นที่ลึกแห่งแม่น้ำนั้นก็กลัว จึงยืนอยู่ริมฝั่งอันกว้าง ลำต้นนั้น ก็มีบุรุษคนหนึ่งมาถึง เขาเป็นผู้มีกำลังแข็งแรงมาก ได้เห็นชายผ้านุ่งให้แน่น แล้วกระโดดลงไปในน้ำว่ายข้ามน้ำไป มหาชนได้เห็นบุรุษนั้นข้ามน้ำ

ไปได้ ก็พากันว่ายข้ามตาม จันได "

พระโยคาวจรได้เห็นปฏิปทาของพระอริยะเหล่าอื่นแล้ว ก็มีจิตแล่นไปในโสดาปัตติผล สกิทาคามีผล อนาคามีผล อรหัตผล แล้วก็กระทำความเพียรเพื่อกิจกรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง จันนั้น อย่างนี้แหละเรียกว่า ศรัทธาที่มีการแล่นไป เป็นลักษณะ

ข้อนี้สมกับที่สมเด็จพระชินสีห์ตรัสไว้ว่า

"บุคคลย่อมข้ามห้วงน้ำได้ด้วยศรัทธา ย่อมข้ามมหาสมุทรได้ด้วยความไม่ประมาท ย่อมล่องทุกขได้ด้วยความเพียร ย่อมบริสุทธิได้ด้วยปัญญา" ดังนี้ ขอถวายพระพร

"ชอบแล้ว พระนาคน "

อธิบาย

บุคคลมีศรัทธาต่อสิ่งใด เมื่อระลึกถึงสิ่งนั้น หรือบุคคลนั้น จิตใจ ย่อมผ่องใส และจิตใจของเขาย่อมแล่นไปยังสิ่งนั้น หรือบุคคลนั้น เสมอ ๆ

ผู้ศรัทธาในพระนิพพาน หรือผู้ถึงนิพพานแล้ว จิตย่อมแล่นไปในนิพพานเนื่องๆ มีนิพพานเป็นอารมณ์อยู่เสมอ ย่อมทำความเพียรเพื่อบรรลุพระนิพพานนั้น

ปัญหาที่ ๑๑ ถามลักษณะวิริยะ

" ข้าแต่พระนาคน วิริยะ คือความเพียร มีลักษณะอย่างไร? "

" มหาราชะ ความเพียร มีการ ค้ำจุนไว้ เป็นลักษณะ กุศลธรรมเหล่านั้นทั้งสิ้น อันความเพียรค้ำจุนไว้แล้วย่อมไม่เสื่อม "

" ขอนิมนต์อุปมาก่อน "อุปมาเรือนที่จะล้ม

" ขอถวายพระพร เมื่อเรือนจะล้มบุคคลค้ำไว้ด้วยไม้อื่น เรือนที่ถูกค้ำไว้วันนั้น ก็ไม่ล้ม จันได ความเพียรก็มีการค้ำจุนไว้เป็นลักษณะ กุศลธรรมเหล่านั้นทั้งสิ้นก็ไม่เสื่อม จันนั้น "

" ขอนิมนต์อุปมาให้ยิ่งขึ้นไปอีก "

อุปมาพวกเสนา

" มหาราชะ พวกเสนาจำนวนน้อย ต้องพ่ายแพ้แก่เสนาหมู่มาก หากพระราชาทรงกำชับไปให้ตี ทั้งเพิ่มกองหนุนส่งไปให้เสนาจำนวนน้อยกับกองหนุนนั้น ต้องชนะเสนาหมู่มากได้ จันได ความเพียรก็มีการค้ำจุนไว้เป็นลักษณะกุศลธรรมเหล่านั้นทั้งสิ้น อันความเพียรอุดหนุนแล้ว ก็ไม่เสื่อม จันนั้น "

ข้อนี้สมกับที่สมเด็จพระทรงธรรมตรัสไว้ว่า

" อริยสาวกผู้มีความเพียรเป็นกำลัง ย่อมละอกุศล เจริญกุศลได้ ละสิ่งที่มีโทษ เจริญสิ่งที่ไม่มิโทษได้ ย่อมไม่เสื่อมจากพระสัทธรรม" ดังนี้ ขอถวายพระพร

" พระผู้เป็นเจ้ากล่าวแก่ถูกต้องดีแล้ว "

อธิบาย

การทำความเพียรนั้น คือไม่มากเกินไปหรือน้อยเกินไป ถ้าหย่อนเกินไป ก็จะเอียงไปทางเกียจคร้าน ถ้าตึงเกินไปก็จะฟุ้งซ่านจึงควรทำความเพียรแต่พอดี

ปัญหาที่ ๑๒ ถามลักษณะสติ

" ข้าแต่พระนาคน สติ มีลักษณะอย่างไร? "

" มหาราชะ สติ มีลักษณะ ๒ ประการ คือ ๑. มีการเตือน เป็นลักษณะ ๒. มีการถือไว้ เป็นลักษณะ ขอถวายพระพร "

สติมีการเตือน

“ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ข้าว่า สติมีการเตือน เป็นลักษณะนั้น คืออย่างไร ? ”

“ ขอถวายพระพร สติเมื่อเกิดขึ้น ก็เตือนให้รู้จักสิ่งที่เป็นกุศล อกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ เลวดี ด่าขาว ว่าเหล่านี้เป็นสติปัญญา ๔ เหล่านี้เป็นสัมมปปธาน ๔ เหล่านี้เป็นอิทธิบาท ๔ เหล่านี้เป็นอินทรีย์ ๕ เหล่านี้เป็นพละ ๕ เหล่านี้เป็นโพชฌงค์ ๗ เหล่านี้เป็นอริยมรรค ประกอบด้วยองค์ ๘ อันนี้เป็นสมณะ อันนี้เป็นวิปัสสนา อันนี้เป็นวิชา อันนี้เป็นวิมุตติ เหล่านี้เป็นเจตสิกธรรม ดังนี้

ลำดับนั้น พระโยคาวจรก็เกี่ยวข้องกับธรรมที่ควรเกี่ยวข้อง ไม่เกี่ยวข้องกับธรรมที่ไม่ควรเกี่ยวข้อง คบหาธรรมที่ควรคบหา ไม่คบหาธรรมที่ไม่ควรคบหา อย่างนี้แหละมหาบพิตร เรียกว่า สติมีการเตือน เป็นลักษณะ ”

“ ขอได้โปรดอุปมาด้วย ”

อุปมานายคคลังของพระราชา

“ มหาราชะ นายคคลังของพระราชา ย่อมทูลเตือนพระเจ้าจักรพรรดิ ให้ทรงระลึกถึงราชสมบัติในเวลาเช้าเย็นว่า

“ ข้าแต่สมมุติเทพ ช้างของพระองค์มีเท่านี้ ม้ามีเท่านี้ รถม้ามีเท่านี้ พลเดินเท้ามีเท่านี้ เงินมีเท่านี้ ทองมีเท่านี้ สิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่เจ้าของมีเท่านี้ ขอพระองค์จงทรงระลึกเถิด พระเจ้าข้า ”

ข้อนี้มีอุปมาฉันใด สติเมื่อเกิดขึ้น ก็เตือนให้ระลึกถึงธรรมที่เป็นกุศล อกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ เลวดี ด่าขาว ว่าเหล่านี้เป็นสติปัญญา ๔ เหล่านี้เป็นสัมมปปธาน ๔ ฯลฯ ลำดับนั้น พระโยคาวจรก็เกี่ยวข้องกับธรรมที่ควรเกี่ยวข้อง ไม่เกี่ยวข้องกับธรรมที่ไม่ควรเกี่ยวข้อง คบกับธรรมที่ควรคบ ไม่คบกับธรรมที่ไม่ควรคบ อย่างนี้แหละมหาบพิตร ชื่อว่า สติมีการเตือน เป็นลักษณะ ”

“ ชอบแล้ว พระนาคนเสน ”

สติมีการถือไว้

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามต่อไปว่า

“ ข้าแต่พระนาคนเสน ข้าว่า สติมีการถือไว้ เป็นลักษณะนั้น เป็นประการใด ? ”

“ มหาราชะ สติเมื่อเกิดขึ้น ก็ชักชวนให้ถือเอาซึ่งคติแห่งธรรมทั้งหลายว่า ธรรมเหล่านี้มีประโยชน์ ธรรมเหล่านี้ไม่มีประโยชน์ ธรรมเหล่านี้มีอุปการะ ธรรมเหล่านี้ไม่มีอุปการะ ลำดับนั้น พระโยคาวจรก็จะธรรมอันไม่มีประโยชน์เสีย ถือเอาธรรมที่มีประโยชน์ ละธรรมที่ไม่มีอุปการะเสีย ถือเอาแต่ธรรมที่มีอุปการะ อย่างนี้แหละ มหาบพิตร ชื่อว่า สติมีการถือเอาไว้ เป็นลักษณะ ”

“ ขอนิมนต์อุปมาให้ทราบด้วย ”

อุปมานายประตูลของพระราชา

“ มหาราชะ นายประตูลของพระราชา ย่อมต้องรู้จักผู้ที่มีประโยชน์ และไม่มีประโยชน์แก่พระราชา ผู้ที่มีอุปการะ หรือไม่มีอุปการะแก่พระราชา เป็นต้น ลำดับนั้น นายประตูลก็กำจัดพวกที่ไม่มีประโยชน์เสีย รับให้เข้าไปเฉพาะพวกที่มีประโยชน์ กำจัดพวกที่ไม่มีอุปการะเสีย ให้เข้าไปแต่พวกที่มีอุปการะ ฉันใด สติเมื่อเกิดขึ้น ก็ชักชวนให้ถือเอาคติแห่งธรรมทั้งหลาย ฉันนั้นว่า ธรรมเหล่านี้มีประโยชน์ ธรรมเหล่านี้ไม่มีประโยชน์ ธรรมเหล่านี้มีอุปการะ ธรรมเหล่านี้ไม่มีอุปการะ ลำดับนั้น พระโยคาวจรก็กำจัดธรรมอันไม่มีประโยชน์เสีย ถือเอาแต่ธรรมที่มีประโยชน์ ละธรรมอันไม่มีอุปการะเสีย ถือเอาแต่ธรรมอันมีอุปการะ อย่างนี้แหละ มหาบพิตร ชื่อว่า สติมีการถือไว้ เป็นลักษณะ ”

ข้อนี้สมกับที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

“ สติ จะ โข อะหัง ภิกขเว สัพพัตถิกัง วทามิ... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่าสติ ประกอบด้วยประโยชน์ทั้งปวง ” ดังนี้ ขอถวายพระพร

ปฏิภามิลินท์

อธิบายคำว่า ซึ่งคติแห่งธรรมทั้งหลาย ได้แก่ถึงซึ่งความสำเร็จผลที่ต้องการ และไม่ต้องการแห่งธรรมทั้งหลาย อันเป็นกุศลและอกุศล ส่วนคำว่า “ ด่าขาว ” มีความหมายว่า ดำเนินได้แก่สิ่งที่ไม่ดี ส่วนขาวนั้นได้แก่สิ่งที่ดี

■ปัญหาที่ ๑๓ ถ้ามลักษณะสมาธิ

“ ข้าแต่พระนาคเสน สมาธิ มีลักษณะอย่างไร ? ”

“ มหาราชะ สมาธิมีการเป็น หัวหน้า เป็นลักษณะ กุศลธรรมทั้งหลาย มีสมาธิเป็น หัวหน้าน้อมไปในสมาธิ โน้มไปในสมาธิ เจื่อมไปในสมาธิ ขอถวายพระพร ”

“ ขอนิมนต์อุปมา พระผู้เป็นเจ้า ”

อุปมากลอนแห่งเรือนยอด

“ ขอถวายพระพร เช่นเดียวกับกลอนแห่งเรือนยอดทั้งหลาย ย่อมไปรวมอยู่ที่ยอด น้อม ไปที่ยอด โน้มไปที่ยอด เจื่อมไปที่ยอด ฉะนั้นใด กุศลธรรมทั้งหลาย ก็มีสมาธิเป็นหัวหน้า น้อม ไปในสมาธิ โน้มไปในสมาธิ เจื่อมไปในสมาธิ ฉะนั้น ”

“ นิมนต์อุปมาให้ยิ่งขึ้นไปอีก ”

อุปมาพระราช

“ มหาราชะ เวลาพระราชเสด็จออกสงคราม พร้อมด้วยจตุรงคเสนานั้น เสนาทั้งหลาย เสนาบดีทั้งหลาย ช้าง ม้า รถ พลเดินเท้าทั้งหลาย ก็มีพระราชเป็นหัวหน้า น้อมไปใน พระราชา โน้มไปในพระราช เจื่อมไปในพระราช ห้อมล้อมพระราช ฉะนั้นใด กุศลธรรม ทั้งหลาย ก็มีสมาธิเป็นหัวหน้า น้อมไปในสมาธิ โน้มไปในสมาธิ เจื่อมไปในสมาธิ ฉะนั้น อย่าง นี้แหละ มหาบพิตร ชื่อว่า สมาธิ มีความเป็น หัวหน้า เป็นลักษณะ

ข้อนี้สมกับที่สมเด็จพระมหาพนฺธิรสีโวว่า

“ สมาธิ ภิกขเว ภาเวละ สมาธิโก ภิกขุ ยถาภูตัง ปชานาติ... ดูก่อนภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายจงอบรมสมาธิ ภิกษุผู้ได้สมาธิย่อมรู้ตามความเป็นจริง ” ดังนี้ ขอถวายพระพร ”

“ ถูกต้องดีแล้ว พระนาคเสน ”

■ปัญหาที่ ๑๔ ถ้ามลักษณะปัญญา

“ ข้าแต่พระนาคเสน ปัญญา มีลักษณะอย่างไร ? ”

“ มหาราชะ ปัญญา มีการ ดัด เป็นลักษณะ ตามที่อาตมภาพได้ถวายวิสัชนาไว้แล้ว อีก ประการหนึ่ง ปัญญา มีการ ทำให้สว่าง เป็นลักษณะ ขอถวายพระพร ”

“ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ปัญญามีการทำให้สว่าง เป็นลักษณะอย่างไร ? ”

“ มหาราชะ ปัญญาเมื่อเกิดขึ้น ก็กำจัดเครื่องทำให้มืด คือ อวิชชา ทำให้เกิดความ สว่าง คือ วิชชา ทำให้เกิดความแจ่มแจ้ง คือ ญาณ ทำให้อริยสัจปรากฏ ลำดับนั้น พระ โยคาวจรก็เห็นด้วยปัญญอันชอบว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ขอถวายพระพร ”

“ ขอพระคุณเจ้าได้โปรดอุปมา ”

อุปมาผู้ส่องประทีป

“ มหาราชะ เปรียบปานบุรุษส่องประทีปเข้าไปในเรือนที่มืด แสงประทีปย่อมกำจัด ความมืด ทำให้เกิดแสงสว่าง ทำให้รูปทั้งหลายปรากฏ ฉะนั้นใด ปัญญาเมื่อเกิดขึ้น ก็กำจัดความ มืดคือ อวิชชา ทำให้เกิดแสงสว่างคือ วิชชา ทำให้เกิดความแจ่มแจ้งคือ ญาณ ทำให้อริยสัจ ทั้งหลายปรากฏ ลำดับนั้น พระโยคาวจรก็เห็นด้วยปัญญอันชอบว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ฉะนั้น อย่างนี้แหละ มหาบพิตร ชื่อว่า ปัญญา มีการ ทำให้สว่าง เป็นลักษณะ ขอถวายพระพร ”

“ ถูกแล้ว พระนาคเสน ”

ฎีกามิลินท์

อธิบายคำว่า “ ปัญญาอันชอบ ” ได้แก่ปัญญาอันเกิดจากวิปัสสนาญาณ

■ ปัญหาที่ ๑๕ ถ้ามหาหน้าทีแห่งธรรมต่าง ๆ กัน

“ ข้าแต่พระนาคเสน ธรรมเหล่านี้มีอยู่ต่าง ๆ กัน แต่ให้สำเร็จประโยชน์อย่างเดียวกัน หรือ? ”

“ อย่างนั้น มหาบพิตร ธรรมเหล่านี้มีอยู่ต่าง ๆ กัน แต่ให้สำเร็จประโยชน์อย่างเดียวกัน คือขากิเลสเหมือนกัน ขอถวายพระพร ”

“ ขอนิมนต์อุปมาด้วย ”

อุปมาเสนาต่าง ๆ

“ มหาราชะ เสนามีหน้าที่ต่าง ๆ กันคือ เสนาข้าง เสนาม้า เสนารถ เสนาพลเดินเท้า เสนาเหล่านี้ ย่อมให้สำเร็จสงครามอย่างเดียวกัน ย่อมชนะเสนาฝ่ายอื่นในสงครามอย่างเดียวกัน ฉะนั้นใด ธรรมเหล่านี้ ถึงมีอยู่ต่าง ๆ กัน ก็ให้สำเร็จประโยชน์อย่างเดียวกัน คือขากิเลสอย่างเดียวกัน ขอถวายพระพร ”

“ พระผู้เป็นเจ้าวิสิขนาสมควรแล้ว ”

□ บรรทัดที่ ๑

▶ สรุปความ

คำว่า “ ธรรมเหล่านี้ ” หมายถึงธรรมที่กล่าวมาแล้วข้างต้น คือ

ธรรมเหล่านี้จึงมีหน้าที่ต่าง ๆ กัน แต่มุ่งประโยชน์อย่างเดียวกัน คือชักจูงให้เป็นสมุจเฉตปหาน ตามที่ท่านได้อุปมาไว้ ฉันท ไต เสนาข้าง ม้า รถ พลเดินเท้า เสนาเหล่านั้น ย่อมช่วยกันทำ สงคราม เพื่อที่จะมีชัยชนะต่อข้าศึกศัตรู ก็มีอุปมา ฉะนั้น

รวมความว่า ปัญหาทั้งหมดที่ผ่านมานี้เป็นปัญหาที่พระเจ้ามีล้นทถามพระนาคเสนถึง วิธีปฏิบัติ ที่จะไม่เกิดอีก ว่าจะต้องประกอบด้วยธรรมอะไรบ้าง หวังว่าท่านผู้อ่านคงจะเข้าใจ ตามที่ได้สรุปความมาให้ทราบนี้